

Megemlékezés

2008. február 4-én elhunyt Gergely János kutatóprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus professzora. Halálával egy kivételes embert és tudóst veszítettünk el, akinek bölcs tanácsai, mindig gondolkodásra készítő megjegyzései, a vele való beszélgetések nagyon sokunk számára szinte pótolhatatlanul hiányoznak ezentúl.

GERGELY JÁNOS

1925 – 2008

Gergely János 1925. december 13-án született Karcagon. 1943-ban érettségizett a Karcagi Református Nagykun Gimnáziumban; egyetemi felvételére a numerus clausus és a háborús események miatt azonban csak 1945-ben kerülhetett sor. Ekkor lett a Debreceni Orvostudományi Egyetem hallgatója, majd harmadéves korától a budapesti orvostudományi egyetemen folytatta tanulmányait. A diploma megszerzése után a III. számú Belgyógyászati Klinikán Gömöri Pál professzor aspiránsaként vesebetegséggel járó vérfehérjevesztést követő folyamatokat vizsgált; e témából írta kandidátusi értekezését is. Ezek az évek döntőek voltak későbbi karrierje szempontjából, mivel a vérfehérjék vizsgálata terelte a figyelmét a fehérvérűség egy formájára, melynek során a kórosan burjánzó plazmasejtek termékei, az immunoglobulinok is nagy mennyiségben megszorodnak. Ezekben az években németorszá-

gi tanulmányútja során, a Tübingeni Egyetemen végzett kutatásai kapcsán ismerkedett meg a modern immunológiai módszerekkel, és tovább mélyült érdeklődése az immunfehérjék szerkezetére és működésére irányába.

1963-ban Hollán Zsuzsa felkérésére létrehozta az Országos Hematológiai és Vértranszfúziós Intézetben az immunkémiai laboratóriumot. Az irányításával meginduló kutatásokból születtek azok az első,

a *Nature*-ben is megjelenő jelentős eredményei, melyek azt bizonyították, hogy az ellenanyag-molekulák nehéz és könnyű láncainak konformációja befolyásolja a láncok kapcsolódását. E munka során került kapcsolatba Birmingham-i és a San Francisco-i Egyetem munkatársaival, D. Stanworth és H. Fudenberg professzorral is. Az *orvostudomány doktora* címet 1967-ben nyerte el.

1973-ban ismét jelentős fordulóponthoz érkezett pályáján: megbízást kapott az ELTE akkori rektorától, Ádám György professzortól, hogy szervezze meg és irányítsa az ország első és évtizedekig egyetlen önálló immunológiai tanszékét. Sok akkori hallgató számára meghatározóan fontos volt és nagy élményt jelentett Gergely János immunológiakurzusa. A magas színvonalú oktatás egyik feltételének tekintette, hogy a hallgatók számára magyar nyelvű tankönyv álljon rendelkezésre. A kor-

szertű immunológiai oktatás itthoni bevezetése mellett Gergely János nevéhez fűződik az első magyar nyelvű immunbiológiai tankönyv megírása is; a mű 1979-ben jelent meg. Az általa létrehozott tanszéken tovább folytatódott a nemzetközileg is elismert színvonalú kutatómunka; a korábbi témák kiegészültek az ellenanyag-, valamint a komplementkötő receptorok vizsgálatával. Ezt követően a B-sejtek aktiválódása, a jelátviteli utak vizsgálata is fontos része lett a Gergely János által vezetett kutatócsoport munkájának.

1993-tól az ELTE emeritus és az MTA kutatóprofesszoraként továbbra is rendkívül aktív maradt. Fáradhatatlanul szerkesztette az újabb egyetemi tankönyvet, ami a tanszéki munkatársakkal való közös munka eredményeként 1998-ban jelent meg. A kutatás területén is újabb és újabb érdekes szempontokat vetett fel, és jelentős pályázatokat nyert el. 1992–96 között Peter Dukor professzor meghívására három munkatársával a bécsi Vienna International Research Cooperation Centerben irányította a csoport kutatómunkáját. Vizsgálatai középpontjába az ellenanyag-termelő B-sejtek Fc γ RIIb közvetített gátlásának tanulmányozása került. Molekuláris biológiai módszerek alkalmazásával kimutatták, hogy a B-sejtek aktiválása az antigénfelismerő receptorkomplex (BCR) közvetítésével jellegzetes változásokat indít meg a sejtaktivációt gátló Fc γ RIIb-ben. Az aktiváció hatására az Fc γ R foszforilálódik, és megváltozik az endocitózist közvetítő, ill. azt közvetíteni nem tudó receptor izoformák kifejeződésének aránya. Azonosították az Fc γ RIIb-közvetített gátló folyamat kiváltásában fontos jelátvivő molekulákat (protein tirozin kinázokat, adapter molekulákat, foszfatázokat).

Gergely János felbecsülhetetlen érdeme, hogy számos nemzetközi konferenciát szerve-

zett itthon a 70–80-as években, amikor nem volt könnyű eljutni külföldi rendezvényekre. Kiváló megérzése volt a 70-es évek elején egy olyan konferenciasorozat elindítása, mely a sejtekben lezajló jelátviteli folyamatokkal foglalkozott elsősorban. Abban az időben nemhogy itthon, de külföldön is csak nagyon kevesen gondolták, hogy ez a folyamat ilyen központi szerepűvé válik később, és az immunfolyamatok vizsgálatának jelentős részére kiterjed. Ez az előrelátása olyannyira fontos és maradandó, hogy 2007-ben – Gergely János aktív részvételével – már a 14. Signal-konferenciára került sor Magyarországon. A korábbi években nagy segítséget jelentett a hazai immunológusok számára, hogy Magyarországra hozott kiemelkedő tudósokat, akikkel így mód nyílt az ismerkedésre, szakmai beszélgetésekre. Ennek hatására számos külföldi meghívás, tartós közös kutatómunka alakult ki egyebek között Denis Stanworthszel és Roy Jefferisszel (Birminghami Egyetem), Eva Klein-nel (Stockholm, Karolinska Intézet), Harvey Coltennel (Boston, Harvard Egyetem), Howard Dicklerrel (Bethesda, NIH), Michael Selaval és Israel Pechttel (Rehovot, Weizmann Intézet), Fritz Melchersszel (Bázei Immunológiai Intézet).

Sokrétű volt közéleti tevékenysége is – hazai és nemzetközi téren egyaránt. 1982-ben az MTA levelező, majd 1990-ben rendes tagja lett. 1990 és 1996 között az MTA Biológiai Tudományok Osztályának elnöke, majd tíz éven át az MTA Elnökség tagja volt. 1998-ban felkérte az Akadémia a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratórium elnöki tisztjére, amit 2007-ig látott el. A hazai immunológia meghatározó alakja volt évtizedeken át; a Magyar Immunológiai Társaság főtítkári (1970–78) majd elnöki tisztét (1978–86) töltötte be. Tudományos munkásságának nemzetközi elisme-

rése volt, hogy 1978-ban megválasztották az EFIS (European Federation of Immunological Societies) alelnökének, és 1980-83 között elnökének. Ő volt az EFIS első kelet-európai tisztségviselője, és elnöksége alatt számos olyan kezdeményezése valósult meg, amely segítette a kelet-európai országok felzárkózását a nyugat-európai tudományos színvonalhoz.

Gergely János számára a tanszék körüli tevékenység, a tudományos munka, a szakmai megbeszélések mindig nagyon fontosak voltak; ahogyan ő maga mondta egy interjúban: az immunológia volt az élete. De ebbe az életbe még nagyon sok minden belefért: koncertek, filmek, színház és rengeteg könyv. Naprakészen tájékozott volt a kultúra szinte minden területén. Irigylésre méltóan sokat olvasott, könnyen adódott bármikor téma, amit meg kellett vitatni. Igényét arra, hogy oldott formában beszéljünk az immunológia mellett egyéb dolgokról is, jól illusztrálja, hogy megalapította az Akadémián a Kesztyűasztaltársaságot, ahol számos emlékezetes és élénk vita zajlott le. Mindemellett nagyon érdekelték a legújabb technikai újítások is; 80 évesen is irigylésre méltó könnyedséggel használta a számítógépet, mindig fogékonyan az újabb programokra is.

Kiváló előadó volt, aki nemcsak felkeltette az érdeklődést a tárgy iránt, de bármikor készségesen rendelkezésre állt egy-egy kérdés alaposabb megvitatására is. Lehetőséget adott sok akkori fiatal pályakezdő számára, hogy a laboratóriumban dolgozva mélyítse tovább ismereteit. Az általa kialakított műhely és iskola hatása mindmáig érzékelhető; Gergely János környezetében ismerkedett meg a modern immunológia alapjaival a ma itthon vezető pozícióban levő immunológusok jelentős része, a tanítványok közül a külföldre kerülők is neves egyetemek meghatározó

professzorai lettek. Oktatói elkötelezettségét mutatja az is, hogy éveken át vállalta az immunológia előadását német nyelven a SOTE-n.

Kutatói és oktatói munkájának elismerésül számos díjban és kitüntetésben részesült – köztük az alábbiakban: Akadémiai Díj (1975), Széchenyi-díj (1992), ELTE Aranyérem (1993 és 1996), Pázmány Péter Felsőoktatási Díj (2001), Szilárd Leo Professzori Ösztöndíj (2001), Semmelweis Ignác-emlékérem (2005), Pro Renovanda Cultura Hungariae alapítványi fődíj (2006), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (2006). 2005-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2007-ben a Debreceni Egyetem avatta díszdoktorává. Tudományos és közéleti tevékenységének elismerésül szülővárosa, Karcag 2004-ben díszpolgárává választotta.

Nagyon sokan vagyunk, akikben hatalmas úr marad Gergely János professzor – vagy ahogyan sokan neveztük: Tanár Úr – távozásával. Sokan vagyunk, akik ezután gyakran átgondoljuk egy-egy döntő lépés előtt, vajon Tanár Úr mit mondana, hogyan oldaná meg ezt vagy azt a kérdést. És nemcsak a tudományos problémák esetében lesz ez így, hanem a személyes vagy más embereket is érintő ügyek kapcsán is. Széleskörű műveltsége, humanizmusa és felejthetetlen humora, amivel sok feszült helyzetet oldott fel egy pillanat alatt, nagyon hiányzik majd. Sokféle dolgot tanulhattunk meg Tőle, vagy legalábbis igyekeztünk elsajátítani az együtt töltött évtizedek során – több-kevesebb sikerrel. A hátrahagyott örökség olyan gazdag, hogy sokaknak jut belőle. Mindannyiunk feladata fenntartani és továbbvinni az általa megkezdett dolgokat a már mércévé vált magas színvonalon és nem utolsósorban folyamatosan megújítani, ahogyan Tanár Úr is mindig tette.

Erdei Anna

Kitekintés

FÁJDALMAS BRIT TUDOMÁNYPOLITIKAI DÖNTÉSEK

Gordon Brown brit miniszterelnök hivatalba lépése után új, a kutatásért és a felsőoktatásért felelős minisztériumot hozott létre. Nyilatkozata szerint a kormány hosszú távú célja, hogy Britania a világ egyik legjobb helye legyen a tudomány, a kutatás és az innováció számára. (*Kitekintés, Magyar Tudomány* 2007/10).

Újjászervezték a brit tudományos és műszaki alapokról döntő testületeket, az átszervezés nagy vesztese a részecskefizika és a csillagászat. Októberben a kormány nagyobb támogatást ígért a tudománynak a következő három évre. Elsősorban az orvos-biológiai és környezetvédelmi tanulmányokat, a biztonsági intézkedéseket és más olyan területeket támogattak kiemelten, amelyek rövid távon társadalmilag hasznos alkalmazásokat ígérnek. A többi területnek az inflációval lépést tartó támogatást ígérték. Decemberben azonban a Science and Technology Facilities Council (STFC) hároméves terveiből a részecskefizika és a csillagászat támogatásának jelentős visszafogása derült ki. Két jelentős tervezett létesítmény támogatását teljesen megszüntették, a következő nemzetközi óriás részecskegyorsító (International Liner Collider, ILC) és a 8 méteres Gemini teleszkópok az áldozatok. Az Egyesült Királyság kilép a világ két vezető földi gamma-sugárzást figyelő teleszkóp rendszeréből is (HESS, VERITAS) és az Észak-Skandináviában a napszél és az atmoszféra kölcsönhatását tanulmányozó EISCAT radar-

hálózatból. (A HESS mérőrendszeréről lásd *Kitekintés, Magyar Tudomány* 2005/4.)

A tervezett részecskegyorsítóban a kutatók egyszerűbb körülmények között, elektron- és pozitronnyalábok ütköztetése során vizsgálhatnák az igen nagy energiákon megjelenő új részecskéket. (Az ILC-ről lásd még *Kitekintés, Magyar Tudomány* 2007/5.) A sokféle résztvevő egy nemzetközi tervezőcsoport összehangolta és egységes koncepciót dolgozott ki. Eszerint egy 35 km hosszú berendezés épülne, költsége inflációval nem számolva 6,65 milliárd dollár, építése 13 000 ember-év munkát igényel, mindkét számadat bizonytalansága 30 %. Britania volt az ILC együttműködés egyik vezető európai tagja. Eddig évente 5 millió fontot költöttek az ILC detektorok fejlesztésére, nyaláboptikai kutatásokra. A részecskefizikában a CERN hamarosan működésbe kezdő új óriásgyorsítójának, az LHC-nak a mind teljesebb kihasználása a fő cél. Az ILC ügyében az amerikaiak is szkeptikusak, az Energiaügyi Minisztérium szerint nem reális az építés 2012-re tervezett elkezdése. December közepén a kongresszus az ILC tervezésére és a kapcsolódó kutatásokra tervezett 84 milliót 20 millió dollárra csökkentette.

A Gemini North teleszkóp (Mauna Kea, Hawaii) az egyetlen nagyobb ablakot jelentette brit csillagászok számára a teljes északi égbolt megfigyelésére. Az Európai Déli Observatórium (ESO) támogatását fenntartják.

A több korábbi testület utódjaként létrehozott STFC a korábbi döntéseket elemezve derítette ki, hogy a 2008-10 évekre az előd-